

**ԲԱՌԱՅԻՆ ՓՈԽԱԶԵՎՄԱՆ (ՏՐԱՆՍՖՈՐՄԱՅԻԱՅԻ) ՈՐՈՇ
ՀԱՐՅԵՐ Վ. ՄԱՐՈՅԱՆԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐԻ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Հայտնի է, որ մույնիսկ ազգակից տարբեր լեզուների հնչյունական, քերականական և իմաստային համակարգերում կան որոշակի տարբերություններ: Ամեն մի լեզու ունի արտաքին աշխարհը ճանաչելու հնարավորություն, բայց լեզվից լեզու տարբեր են հասկացությունների ու երևույթների արտահայտման ձևերը: Յուրաքանչյուր լեզու այն կրող համայնության մտածողության և աշխարհընկալման արտահայտությունն է, և միևնույն արտալեզվական իրավիճակը նկարագրելու համար տարբեր լեզուներում օգտագործվում են տարբերույթ իմաստաբանական բաղադրիչներ, որոնք, առավել քան երբևէ, ակնհայտ են դառնում թարգմանության ժամանակ: Յուրաքանչյուր բառ, բացի բառարանային իմաստից, ունի նաև համատեքստային իմաստ, որն էլ հույժ կարևորվում է թարգմանությունների պարագայում, քանի որ վերջինս շատ հաճախ բխում է տվյալ լեզվի տրամաբանական և իմաստաբանական օրինաչափություններից: Որոշ, մույնիսկ շատ համագործածական բառերի իմաստներ կարելի է ըմբռնել միայն համատեքստի ուշադիր վերլուծության և իմաստային կապերի ստեղծման միջոցով:

Տրամաբանական անցումները, որոնք բացահայտում են օտար բառի իմաստը տվյալ համատեքստում և հստակեցնում նրա համարժեքը թարգմանության լեզվում, կոչվում են բառային փոխաձևումներ: Յա. Ռեցկերը առանձնացնում է փոխաձևման յոթ տեսակ՝ իմաստների տարբերացում (շերտավորում, դիֆերենցիացիա), իմաստների կոնկրետացում, իմաստների ընդհանրացում (գեներալիզացիա), իմաստային զարգացումներ, հականշային թարգմանություն, ամբողջական փոխակերպում, կորուսումների փոխհատուցում (կոմպենսացիա) թարգմանության ընթացքում:

Անգլերենից հայերեն թարգմանելիս հատկապես շատ են հանդիպում իմաստի տարբերացման և կոնկրետացման դեպքեր, քանի որ այս լեզվում բազմաբանակ են լայնիմաստ բառերը, որոնց համապատասխան թարգմանությունը հայերենում շատ հաճախ դժվար է գտնել: Օրինակ՝ Վ. Սարոյանի “The Declaration of War” պատմվածքի մեջ “shop” բառն օգտագործվում է “barber shop” արտահայտության մեջ, որտեղ այն մասամբ կորցնում է իր բառարանային *խանութ*, *կրպակ* կամ *արհեստանոց*, *գործարան*, *արտադրամաս* իմաստները և ավելի շուտ պետք է թարգմանվի *վարսավիրանոց*, այսպիսով, ստանալով իմաստի տարբերացում: Մինչդեռ այս պատմվածքի Կ. Սուրենյանի թարգմանության մեջ գտնում ենք՝ On the 3rd of September a boy by name of John came running into the barber shop on Moraga Avenue where I was getting a haircut

“War’s been declared in Europe,” he said.

Mr. Tagalavia dropped the comb from one hand and the scissors from the other.

“You get out of this shop,” he said. “I told you before.”²

1939-ի սեպտեմբերի 3-ին, Ջոն անունով մի տղա վազելով ներս մտավ Մորագա պողոտայի վրա գտնվող *սափոնիի խանութը*, որտեղ ես *իմ մազերն էի հառառում*:

- Եվրոպայում պատերազմ է հայտարարվել, - ասաց նա:

Միստր Տագալավիան մի ձեռքից սանրը գցեց, մյուսից՝ մկրատը:

- Դուրս կորիր այս *խանութից*, - ասաց նա: - Առաջ էլ ասել եմ քեզ: (Վ. Սարոյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», թարգմ. Կ. Սուրենյան):³

Այս համատեքստում *shop* բառի *խանութ* թարգմանությունը չի նպաստում իմաստի լիարժեք փոխանցմանը: Եվ, մեր կարծիքով, նախընտրելի կլիներ բառային

¹ Я. Р е ц к е р, Теория перевода и переводческая практика, Лингвистические аспекты теории перевода. Хрестоматия. Сост. С. Золян, К. Абрамян, Ер., 2007, стр. 89.

² W. S a r o y a n, The declaration of war// The Kite Collection of Stories, Moscow, 1968, p. 67.

³ Վ. Ս ա Ր ո Յ ա ն, Ընտիր երկեր, հ 2, Եր., 1987, էջ 327:

փոխաձևման միջոցով թարգմանել այն որպես *վարսավիրանոց* նույնիսկ երկրորդ դեպքում, որտեղ *barber* բառը բացակայում է:

Այս նույն համատեքստում հանդիպում ենք իմաստի տարբերացման մեկ այլ դեպքի՝ *to get a haircut*, որը կարող է թարգմանվել *մազերը հարդարել*, ինչպես նաև *մազերը կտրել*: Նկատի ունենալով, որ հեղինակը տղամարդ է, ինչը պարզ է դառնում նաև *barber* բառի իմաստի կոնկրետացումից՝ *սափրիչ, տղամարդու վարսավիր*, մենք կնախընտրեինք *մազերը կտրել*, այլ ոչ թե *մազերը հարդարել* տարբերակը, որն օգտագործվել է թարգմանության մեջ:

Մեր ասածը հաստատելու համար մենք քննել ենք Վ. Սարոյանի մեկ այլ պատմվածքի թարգմանությունը, որտեղ հանդիպում են վերոհիշյալ բառերն ու արտահայտությունները՝ *There was an Armenian barber on Mariposa Street named Aram... I only knew he had a little shop on Mariposa Street...*

*I went to Aram's shop and woke him up.*⁴

Մարիպոզա փողոցում Արամ անունով մի վարսավիր կար... Գիտեի միայն, որ նա մի փոքրիկ *վարսավիրանոց* ուներ Մարիպոզա փողոցում...

Գնացի Մարիպոզա փողոց, Արամի *վարսավիրանոցը* և արթնացրի նրան (Վ. Սարոյան, «Վարսավիրը, որի քնռու գլուխը կրծեց կրկեսի վագրը», թարգմ.՝ Ռ. Ղազարյան):⁵

Ինչպես տեսնում ենք, Ռ. Ղազարյանն օգտագործում է բառային փոխաձևում, այս դեպքում՝ իմաստի տարբերացում և թարգմանում *shop*-ը որպես *վարսավիրանոց*, նույնիսկ եթե այն օգտագործված է առանց *barber* բառի՝ հիմնվելով լայն համատեքստում արձանագրված փաստերի վրա:

Այս նույն պատմվածքի մեջ կան նաև *to need a hair cut, to get a haircut* կապակցությունները, որոնք, նորից նկատի ունենալով լայն համատեքստը, թարգմանվել են *մազերը կտրել*, այլ ոչ թե *հարդարել*: *Miss Gamma said I needed a haircut, my mother said I needed a haircut, my brother Krikor said I needed a haircut, the whole world wanted me to get haircut.*⁶ Միսս Գեման ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, մայրս ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, եղբայրս՝ Գրիգորը, ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, ողջ աշխարհը ուզում էր, որ *մազերս կտրես*: (Վ. Սարոյան, «Վարսավիրը...»):⁷

Վ. Սարոյանի պատմվածքների թարգմանությունները ուսումնասիրելիս հանդիպում ենք բառային փոխաձևման բազմաթիվ դեպքերի: Ահա ևս մի քանի առավել ուշագրավ օրինակ՝ *The shape of my head wasn't exactly what it might be, but I could always walk three or four blocks and have the job finished by an ordinary barber. I put on my tie and coat.*⁸

Գլուխս դեռ պատշաճ ձև չէր ստացել, բայց այդպես էլ կարող էի անցնել երեք կամ չորս քաղամաս և զնալ մի սովորական սափրիչի մոտ՝ գործը վերջացնելու: *Փողկապս կապեցի և քանկոնս հագա* (Վ. Սարոյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», թարգմ.՝ Կ. Սուրենյան):⁹ *To put on* նախդրավոր բայը նշանակում է *հագնել*, բայց նրա բառային վալենտակաությունն անգլերենում ավելի լայն է, քան հայերենում: Ուստի և թարգմանության ժամանակ իմաստի շերտավորման (դիֆերենցիացիայի) միջոցով այն թարգմանում է երկու առանձին բայերով՝ *կապել և հագնել*, քանի որ հայերենում չկա մեկ բառ այդ երկու իմաստը փոխանցելու համար:

Այս նույն պատմվածքի թարգմանության մեջ հանդիպում ենք վերը քննված *haircut* բառի մեկ այլ փոխաձևման՝ այս դեպքում իմաստի ընդհանրացման՝ *"I am sorry about that. I am a writer, you see, and I am always asking people questions. I apologize. Please, finish my haircut."*...I got out of the chair and examined my head. My haircut was less than half finished.¹⁰

⁴ W. Saroyan, *Barber's Uncle// The Kite Collection of Stories, Moscow, 1968, p. 78.*

⁵ Վ. Սարոյան, *Ընկիր երկեր*, հ 1, Եր., 1987, էջ 83:

⁶ W. Saroyan, *Barber's Uncle...*, p. 76.

⁷ Վ. Սարոյան, հ 1, էջ 83:

⁸ W. Saroyan, *The declaration of war...*, p 68.

⁹ Վ. Սարոյան, հ 2, էջ 328:

¹⁰ W. Saroyan, *The declaration of war...*, p. 68.

- Կներեք դրա համար: Ես գրող եմ, գիտե՞ք, և միշտ հարցեր եմ տալիս մարդկանց: Խնդրում եմ վերջացրեք *մազերիս գործը...*

Ես աթոռից վեր կացա ու մայեցի գլխիս: Դեռ *գործի* կեսն անգամ չէր եղել (Վ.Սարգսյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», քարգմ.՝ Կ. Մուրեմյան):¹¹

Այս համատեքստում բավականին դժվար է գտնել *haircut* բառի հայերեն համարժեքը և քարգմանիչը դիմում է բառային փոխաձևմանը, այսպիսով *haircut* բառի փոխարենն օգտագործելով հայերեն *գործ* բառը ընդհանրացված իմաստով:

Շատ հաճախ բավականին նեղ համատեքստում օգտագործվում են բառային փոխաձևման տարբեր տեսակներ: Զիչ չեն մակ այն դեպքերը, երբ բառային փոխաձևումը համակցվում է քերականական փոխաձևման հետ: Այս առումով շատ հետաքրքիր է ներքոհիշյալ օրինակը՝ "You have lost your hair because you are a fool. Electric clippers. Comb. Scissors. You have got no hair to cut. *The whole thing is a trick.*"¹²

Չեք մազերը թափվել է, որովհետև հիմար եք: Էլեկտրական մեքենա: Սանր: Սկրապ: Մա՛գ չունեք, որ կարեմ: *Հնարված բան է այս ամբողջ աղմուկը* (Վ.Սարգսյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», քարգմ.՝ Կ. Մուրեմյան):¹³

Այս օրինակում, բացի բառային փոխաձևման երկու տեսակներից՝ իմաստի կոնկրետացումից և ընդհանրացումից, քարգմանիչը օգտագործում է մակ քերականական փոխադրման միջոցը (տրանսպոզիցիա)՝ փոխելով մախադասության ենթական և ստորոգելին տեղերով: Անգլերեն մախադասության մեջ *thing* բառն օգտագործված է ընդհանրացված իմաստով, որը դժվար է գտնել հայերենում, ուստի քարգմանության մեջ ստանում է իմաստի կոնկրետացում և լայն համատեքստից դուրս գալով՝ քարգմանվում որպես *աղմուկ*: *Trick* բառը քարգմանելիս իմաստի ընդհանրացում է տեղի ունենում, և, ինչն ավելի հետաքրքիր է, այն քարգմանվում է որպես *բան*, որը կարելի է համարել անգլերեն *thing* բառի համարժեքը: Չմայած պետք է նշել, որ այստեղ *trick* բառի իմաստը փոխանցվում է *հնարված բան* բառակապակցությամբ, որտեղ *հնարված* որոշիչը կրում է իր մեջ *trick* բառի հիմնական իմաստը, այն է՝ *խորամանկություն, խարդախություն, հնարք*: Օգտագործելով տարբեր՝ տրամաբանական և քերականական անցումներ, հիմնվելով լայն համատեքստի վրա՝ քարգմանիչը լիարժեքորեն է փոխանցում երկնադասին լեզվի ինֆորմացիան՝ միևնույն ժամանակ հարազատ մնալով քարգմանության լեզվի իմաստաբանական և քերականական համակարգերին:

Այսպիսով, պետք է նշել, որ քարգմանության ժամանակ բառային փոխաձևումներն անխուսափելի են և արդարացված են այն դեպքում, եթե նպատակն է իմաստի լիարժեք փոխանցմանը: Վերջինս շատ հաճախ հնարավոր է միայն լայն համատեքստի մանրակրկիտ ուսումնասիրության արդյունքում:

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ПЕРЕВОДАХ РАССКАЗОВ В. САРОЯНА

Резюме

С. Варданян

В статье рассматриваются вопросы лексической трансформации при на примере переводов рассказов В. Сарояна.

В процессе перевода на первый план выступают фонетические, грамматические и семантические различия, существующие в разных языках. Перевод многих, порой даже общеупотребительных слов, возможен только при глубоком анализе широкого контекста. Очень часто при переводе возникает необходимость лексических трансформаций, которые способствуют раскрытию контекстуального значения данного слова в исходном языке и передаче этого значения средствами языка перевода. Примеры лексической трансформации, рассматриваемые в статье, подтверждают вышеприведенные утверждения.

¹¹ Վ. Սարգսյան, հ 2, էջ 328:

¹² W. Saroyan, *The declaration of war...*, p. 69.

¹³ Վ. Սարգսյան, հ 2, էջ 329: